

Selvbestemmelse i helsepædagogisk og socialterapeutisk praksis

AF TERJE ERLANDSEN/KOLLEGIET VED UDDANNELSESCENTER MARJATTA

Socialpædagogisk praksis inden de steinerpædagogiske virksomheder har fra starten af været præget af en særlig fællesskabskultur, det vi omtaler som "det ryttniske princip". Dag, uge, måned og årstiderne forløber forudsigeligt, både for beboerne og pædagogerne. Dette er for mange beboere og pædagoger nogle af de rammer, som skaber tryghed, forudsigelighed, fællesskab og gode oplevelser.

Helsepædagogikkens fokus har fra starten af fokuseret på menneskets sunde kerne og udviklingsmuligheder. I den sammenhæng har frihed været det samlende begreb. Frihed til at udfolde egne ressourcer, potentialer og berede grunden for at hovedpersonerne, dvs. børnene, de unge voksne og de ældre med behov for særlig støtte selv kan tage næste skridt på deres udviklingsvej.

Fokus på frihed og personlig udvikling har også altid været et mål for steinerpædagogen selv. For at skabe rammer for andres udvikling er pædagogerne nødt til selv at være frie, åbne og i bevægelse. Grundlaget for pædagogikken ligger i den pædagogiske relation, i den frie interaktion, hvor pædagogen åbent og fordomsfrit ser den person, som skal støttes som et unikt menneske med både ressourcer og begrænsninger. En grundlæggende forudsætning for at dette møde kan finde sted er derfor at pædagogen er bevidst om egne styrker, svagheder og er i kontinuerlig udvikling.

Fokus på rytme og fællesskab er en del af den helsepædagogiske praksis, men har også har været toneangi-

vende socialpædagogisk omsorgs-paradigme frem til begyndelsen af halvfemserne. På dette tidspunkt blev integration og inklusion en del af den politiske agenda. På samme tid blev omsorgspraksisserne mindre fællesskabsorienterede og mere rettet mod det enkelte individ. Flere af de større offentlige institutioner blev lukket og beboerne flyttede i egne lejligheder. Begrundelsen var knyttet til ønsket om samfundsmæssig inkludering af handicappede, samt udfasning af institutioner som bød borgerne begrænsede udviklingsmuligheder og i nogle tilfælde uværdige forhold. De fleste antroposofiske institutioner blev ikke lukket ned og den politiske begrundelsen for at lade dem leve videre, var at de repræsenterede en god omsorgspraksis, som man anså at være bevaringsværdigt (Edlund, 2010).

Fra begyndelsen af 2000 tallet og frem til i dag har selv- og medbestemmelse været en del af den socialpolitiske agenda. Kravene til beboernes indflydelse på eget liv står ikke til diskussion og det udfordrer fællesskabskulturen og pædagogerne indflydelse over beboerne på en konstruktiv måde.

Det stilles nye krav når beboere og pædagoger sammen skal åbne dørene ind til det dialogiske rum som hedder selvbestemmelse og medbestemmelse. Det er en glædelig udvikling, men udfordrer vore uskrevne regler og normer. Beboere som er vokset op i en anden tid, skal nu lære at blive bedre til give udtryk for egne ønsker og meninger og pædagogerne skal give større plads til at det kan ske. Men hvordan skal vi gribe det an?

Døren ind til "selvbestemmelsesrummet" er åbnet, lyset er tændt, men det mangler møbler og inventar. Lovgivningen siger at rummet skal være der, men giver ingen klare anvisninger til, hvorledes eller hvordan det skal indrettes, andet end at selvbestemmelse er et krav. Beboerne skal have indflydelse på eget liv og det skal dokumenteres hvorledes og hvordan beboerne får denne mulighed.

"Selvbestemmelsesrummet" rejser nogle store, grundlæggende spørgsmål for os som arbejder indenfor det pædagogiske området:

- Hvad er selvbestemmelse?
- Hvilken betydning har det for os mennesker?
- Hvordan kan beboerne og pædagoger sammen udforske selvbestemmelsens dialogiske rum?

Vi står alle overfor små og større valg hver dag, hvor vi bliver afkrævet svar på, hvad vi nu helst kunne tænke os. Vi kan sjældent vælge frit på øverste hyld, men oplever generelt at have en vis form for indflydelse over eget liv. At vælge går som regel godt for de fleste af os, så længe mængden af spørgsmål og valg befinder sig indenfor grænsen af det håndterbare. Bliver det for mange ting at tage stilling til, opleves det som mas, vi bliver stresset og lukker ned. Bliver der for få spørgsmål, mister vi vor oplevelse af at være et "jeg", et selvstændigt menneske med indflydelse på eget liv.

Oplevelsen af at have noget at skulle have sagt, har stor betydning for os mennesker, uafhængigt af vort funktionsniveau. Forskning viser at oplevelsen af indflydelse på eget liv i

de mindste beslutninger har helt central betydning, også i forhold til de store ting i livet: oplevelse af livskvalitet, oplevelse af selvværd, udvikling af identitet og motivation til at ville livet.

Selvbestemmelsesteorien er en psykologisk retning udviklet af de amerikanske professorer Edward L. Deci og Richard M. Ryan, som har fået stor gennemslagskraft i pædagogisk arbejde. Kort opsummeret består teorien af de fire elementerne i autonomi, tilhørsforhold, troen på egne kompetencer og motivation til at ville livet:

- Autonomi handler om at være sin egen herre og vigtigheden af at handle ud fra ens egen overbevisning og motivation i stedet for at blive dikteret og adlyde andres ordre.
- Tilhørsforhold handler om at være en del af en social sammenhæng, og at det betyder noget, hvad andre siger og mener om det, individet fortager sig.
- Troen på egne kompetencer handler om at have viden og troen på, at man er i stand til at udføre den givne handling – 'jeg kan'.
- Motivation opstår når borgeren oplever at kunne håndtere sin tilværelse og at være medbestemmende i eget liv.

Selvbestemmelsesteorien fokuserer på resurser, relation, motivation og har klare berøringsflader til empower-

ment og anerkendende pædagogik. I socialpædagogisk kontekst blev dette for alvor udrullet efter at FN's handicap konvention blev offentliggjort i 2007. Blev ratificeret af Danmark i 2009, hvilket betyder at man politisk har forpligtiget sig til at give handicappede de samme muligheder og rettigheder som øvrige samfundsborgere.

I Danmark har socialstyrelsen valgt at fokusere på selvbestemmelse og knytte temaet til medborgerskab. Primært drejer det sig om at personer med funktionsnedsættelser ikke skal betragtes som klienter, men som fuldværdige samfundsborgere med indflydelse over eget liv. Arkitekterne for socialstyrelsens arbejde, Holmskov og Skov (2007) peger på to hovedproblemer ved selvbestemmelse i socialpædagogisk praksis:

- Selvbestemmelse kan forhindres af kulturelle og sociale normer og dertil institutionelle regler, der tilrettelægger dagen.
- Hvordan kan vi bedømme hvornår et menneske er kompetent til at udøve selvbestemmelse?

Mangel på tillid til beboerens egen kompetence og en mere eller mindre synlig styring udefra er altså det som skal overvindes. Selvbestemmelsesrum skal opbygges gennem at forvandle disse to forhindringer.

Hvordan kan beboere øve sig på at tage indflydelse på eget liv? Hvordan kan pædagogerne give beboerne den mulighed? Meget handler om kommunikation, at oversætte det som ligger mellem linjerne, at fange beboernes intention. Den danske handicaphistoriker Birgit Kirkebæk kalder det "at kunne lytte til det uforståelige". For at kunne dette og bruge det til noget konstruktivt, skal vi som pædagoger kunne forholde os åbent til spørgsmålet: Hvad vil du? At lytte til et andet menneskes ønske kræver, at pædagogen selv aktivt overvinder forudfattede holdninger om hvad der er bedst. En god begyndelse er som følger:

- Lære sig at ikke altid vide bedst
- Lære sig at lytte

- Være omstillingsparat.
- Undgå projicering af egne behov/synspunkter
- Tåle at lave fejl og lære af det som ikke går helt som det skal
- Mod til at lade beboeren bestemme selv: Hvad er det værste der kan ske?

Selvbestemmelse og medborgerskab er et fantastisk vigtigt og interessant tema som Marjatta i år har valgt som et særligt indsatsområde. Alle beboere og medarbejdere vil gennemgå et kursusforløb i samarbejde med Anne Skov med udgangspunkt i socialstyrelsens materiale som forventes afsluttet medio september 2020. Efterfølgende vil Uddannelsescenter Marjatta igennem uddannelse, kurser og temadage arbejde med selvbestemmelse ud fra et helsepædagogisk perspektiv. Fokus ligger her på at udvikle pædagogernes evne til at kunne 'lytte til det uforståelige'. En fordybet evne til at iagttage, opleve og forstå et andet menneske må øves. Den kreative evne til kærlighedsfuldt at støtte et andet menneskes frie udvikling må udvikles. Der ligger meget guld begravet her, som hvis det forvaltes rigtig, kan bidrage til at øge beboernes livskvalitet samt pædagogernes motivation og arbejdsglæde.

Referencer

- Edlund, B. (2010). *Kulturøyer. Antroposofiske tiltak for mennesker med spesielle behov 1924 – 1990*. Oslo: Antropos forlag.
- Holmskov, H. & Skov, A. (2007). *Veje til reelt medborgerskab*. Ringsted: Servicestyrelsen- Handicapenheden. <file:///C:/Users/teer/Downloads/Vejetil%20til%20reelt%20medborgerskab.pdf>
- Kirkebæk, B. (2010) *Afmagt og almagt. Specialpædagogikkens holdninger, handlinger og dilemmaer*. Akademisk forlag.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory. Basic needs in motivation, development and wellness*. New York: Guilford Press.